

УДК 378.147

Тарас Литвин

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ БАЗОВИХ ПОНЯТЬ

Актуальність і вивчення компетентісного підходу в системі вищої освіти зумовлена необхідністю підвищення професійного рівня викладачів (їх психолого-педагогічної, професійної та соціальної компетентностей). Це спричинено, в першу чергу, реакцією професійної освіти на зміни соціально-економічних умов, процесів, які виникли внаслідок розвитку ринкової економіки. У ситуації, що склалася, перед сучасним спеціалістом постають нові вимоги, які недостатньо враховано у програмах їхньої підготовки. Особливість їх полягає у надпредметному характері, універсальності, а не в належності до конкретної дисципліни. Використання компетентісного підходу у вищій педагогічній школі є одним із важливих концептуальних положень оновлення змісту освіти [4].

Мета статті – розглянути компетентісний підхід як одну зі складових комплексу інноваційних технологій у сучасній українській педагогічній освіті. Завдання – означити поняття інноваційних педагогічних технологій у вищій освіті, зокрема розкрити сутність і співвідношення понять “компетентність” та “компетенція”.

Поняття “підхід” у загальному розумінні означає певну сукупність різноманітних засобів і прийомів, які діють певним чином на когось. У науковому розумінні поняття “підхід” трактується як вихідна позиція, що складає основу дослідницької діяльності. Загальною ідеєю компетентісного підходу є компетентісно орієнтована освіта, яка спрямована на комплексне засвоєння знань і способів практичної діяльності, завдяки яким людина успішно реалізує себе в різних галузях своєї життєдіяльності [6].

В Україні компетентісний підхід в освіті, на противагу концепції “засвоєння знань”, передбачає опанування учнями (студентами) різного роду вміннями, які дозволять їм у майбутньому діяти ефективно в ситуаціях професійного, особистого і суспільного життя.

Рада Європи 1996 р. ухвалила Концепцію ключових компетентностей як освітнього результату. Тепер майже всі вищі навчальні заклади України беруть участь у Болонському процесі [2, с. 27].

У книзі “The Competencies Handbook” американських дослідників психології бізнесу С. Віддета та С. Холліфорд [5, с. 13] складовим компетентнісного підходу надаються такі визначення: компетентність – це здатність, необхідна для вирішення робочих завдань і для отримання необхідних результатів роботи; компетенція – здатність, що відображає необхідні стандарти поведінки. Такий атрибутивний характер понять певною мірою зберігся й у новому освітньому форматі.

У матеріалах Болонського процесу підкреслюється, що використання термінів “компетентність”, “компетенція” для визначення цільових установок вищої освіти знаменує зрушення від суто (або переважно) академічних норм оцінювання до комплексної оцінки професійної та соціальної підготовленості випускників ВНЗ.

Компетентність – це компетенція в дії. Це міра включеності людини в діяльність. На відміну від знань, умінь, навичок, що передбачають дію за аналогією, за зразком, компетентність передбачає досвід успішного здійснення самостійної діяльності, уміння приймати ефективні рішення у незнайомих ситуаціях.

Експерти країн Європейського Союзу визначають поняття компетентностей як “здатність застосовувати знання й уміння” (Eurydice, 2002), що забезпечує активне застосування навчальних досягнень у нових ситуаціях. У 2004 р. у публікаціях ЮНЕСКО поняття “компетентність” трактується як поєднання знань, умінь, цінностей і ставлень, застосованих у повсякденні (Rychen & Tiana, 2004). На конференції міжнародного рівня, що відбулася завдяки участі ЮНЕСКО, Міністерства освіти Норвегії (Департаменту технічної освіти та професійної підготовки) у 2004 р., дійшли згоди у трактуванні поняття “компетентність” як: здатність застосовувати знання та вміння ефективно і творчо в міжособистісних відносинах – ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному контексті так само, як і у професійних ситуаціях. Компетентність – поняття, що логічно походить від ставлень до цінностей, та від умінь до знань [2, с. 7].

Нині загальноприйнятою в українській педагогічній науці вважається ідея про те, що систему компетентностей, яких мають набути студенти вищих навчальних закладів впродовж навчання, складають надпредметні (“транс”, “міжпредметні”) компетентності — вони можуть бути представлені у вигляді “парасольки” над усім процесом навчання, саме їх часто називають “ключовими”, “базовими”. Українські науковці, зокрема О. Пометун [3, с. 41], визначають компетентності як спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь,

навичок і ставлень, яких набувають у процесі навчання. Вони дозволяють людині визначати, тобто ідентифікувати і розв'язувати незалежно від контексту (від ситуації) проблеми, характерні для певної сфери діяльності.

Ключові компетентності становлять основний набір найзагальніших понять, які слід деталізувати в комплекс знань, умінь, навичок, цінностей і відношень за навчальними галузями й життєвими сферами студентів [7]: є синтетичними, такими, що поєднують певний комплекс знань, умінь і ставлень, що набувається впродовж засвоєння всього змісту освіти; вони не пов'язані з конкретним предметом, до них належать компетентності, яких можна набути під час засвоєння не одного предмета, а лише декількох або всіх одночасно (тобто використовуючи всі навчальні можливості, пропонувані формальною та неформальною освітою); вони можуть бути метафорично визначені як персональні засоби, “ноу-хау”, “процедурні знання студентів, які формуються в них після того, як вони “забувають” фактичні знання, здобуті у ВНЗ впродовж студентського життя”.

“Компетентність” у контексті професійної підготовки майбутніх фахівців у системі вищої освіти також можна представити як здатність. Іншими словами, під компетентністю мається на увазі здатність до здійснення практичних діяльностей, що вимагають наявності понятійної системи й, отже, розуміння, відповідного типу мислення, що дозволяє оперативно вирішувати проблеми та завдання, що виникають [7, с. 60].

Ще одне визначення, що спирається на поняття здатності: “Компетентність – це загальна здатність, заснована на знаннях, досвіді, цінностях, схильностях, набутих завдяки навчанню”. Здатність як індивідуально-психологічна особливість особистості дійсно є умовою успішного виконання певної діяльності. Але чи є компетентність лише “індивідуально-психологічною особливістю”? Скоріше ні, оскільки компетентність характеризує також і певне коло діяльності (причому не лише практичної), а також певне коло об'єктів (предметів), стосовно яких ця компетентність задається. Тобто компетентність – не лише індивідуально-психологічна особливість, а й загальна якість, стандартизована для багатьох індивідів, яка вводиться як загальна норма. Крім того, компетентність містить у собі коло реальних об'єктів, стосовно яких вона задається (наприклад, компетентність мандрівника задається стосовно таких атрибутів, як географічні об'єкти, карти, транспортні засоби й ін.).

Аналіз змісту визначень поняття “компетентність” показує, що практично кожне з них включає як основні характеристики знання та досвід у певному виді діяльності. Компетентність формується, розвивається і проявляється у процесі конкретної діяльності, а не абстракт-

ної. У зв'язку з цим можна наголошувати, що компетентність – це вміння та культура здійснювати певну діяльність.

Компетенція у перекладі з латинської означає коло питань, у яких людина добре обізнана, володіє знаннями і досвідом. Поняття компетенції є результатом не лише загальної освіти, а й освітнього досвіду людини в цілому. Компетенція включає сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, способів діяльності, досвіду), що задаються стосовно певного кола предметів і процесів і необхідні для якісної продуктивної діяльності. Поняття “компетенція” не зводиться лише до знань, умінь, чи до навичок. Компетенцію можна розглядати як можливість встановлення зв'язку між знаннями і ситуацією або, у більш широкому розумінні, як здатність знайти, виявити процедуру (знання і дія), яка підходить для вирішення проблеми. Головне – це єдність означених якостей, позитивне ставлення до тієї сфери, що охоплена компетенцією, а також особистісні якості, які сприяють ефективному вирішенню проблем.

Рада Європи визначила п'ять груп ключових компетенцій, яким вона надала особливого значення і які школа має сформувати в учнів, а саме: соціальні, пов'язані з готовністю брати на себе відповідальність, бути активними у прийнятті рішень, у суспільному житті, у врегулюванні конфліктів не насильницьким шляхом, у функціонуванні та розвитку демократичних інститутів суспільства; полікультурні – стосується розуміння несхожості людей, взаємоповаги до їхньої мови, релігії, культури тощо; інформаційні – зумовлені зростанням ролі інформації у сучасному суспільстві та передбачають оволодіння інформаційними технологіями, вміннями здобувати, критично осмислювати і використовувати різноманітну інформацію; саморозвитку та самоосвіти, пов'язані з потребою і готовністю постійно навчатися як у професійному відношенні, так і в особистому та суспільному житті; компетенції, що реалізуються у прагненні та здатності до раціональної продуктивної, творчої діяльності.

Сучасні російські педагоги, зокрема вчені В. Байденко і Б. Оскарсон [1], до надпрофесійних відносять такі базові компетенції, як комунікативні, творчі, здатність до креативного мислення, вміння пристосуватися, здатність працювати як у команді, так і самостійно, а також знання і вміння, потрібні в будь-якій професійній діяльності (робота на комп'ютерах, знання з екології, іноземних мов, санітарно-медичні знання, психологічна готовність).

Українські педагоги також визначили перелік ключових компетенцій, а саме: *навчально-пізнавальна компетенція* – здатність особистості до інтелектуального розвитку і навчання впродовж життя, до самостійної пізнавальної діяльності, що заснована на засвоєнні способів здобуття знань із різних джерел інформації; *загальнокультурна компетенція* – стосується сфери розвитку культури особистості та суспільства в усіх її аспектах, що передбачає, переду-

сім, формування культури міжособистісних відносин, оволодіння вітчизняною та світовою культурною спадщиною, принципи толерантності, плюралізму; *соціальна компетенція* – здатність особистості орієнтуватися в нормах та етиці відносин, взаємодіяти з різними соціальними групами та соціальними інститутами суспільства, вибудовувати ефективні комунікації; *здоров'язберігаюча компетенція* – характеристики, властивості студента, спрямовані на збереження фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я (свого й оточення); *компетенція в інформаційних і комунікаційних технологіях* передбачає здатність студента орієнтуватись в інформаційному просторі, володіти й оперувати інформацією відповідно до потреб ринку праці; *громадянська компетенція* – здатність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права й обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства; *підприємницька компетенція* – здатність людини ефективно організувати особисту та колективну трудову та підприємницьку діяльність, аналізувати ситуацію на ринку праці, оцінювати власні професійні можливості.

Слід зазначити, що компетенціями знання, процесуальні навички й інтелектуальні вміння можуть стати лише тоді, коли в навчально-пізнавальній діяльності студента буде врахована спрямованість особистості, яка, у свою чергу, складається з: хотіння, тобто активного мотиву, що спонукує до дії; інтересу як спрямованості особистості на певний предмет, явище; схильності як спрямованості не лише на предмет, але й на саму діяльність.

Отже, поняття “компетенція” і “компетентність” можна співвіднести таким чином: компетенція – це деяка відчужена, наперед задана вимога до освітньої підготовки учня (студента), яка необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері, а компетентність – це його особистісна якість. Тобто компетентність є характеристикою людини, а компетенція – того, чим вона може володіти (здібності, уміння). Компетентність є компетенцією в дії. Це міра включеності людини в діяльність. На відміну від знань, умінь, навичок, що передбачають дію за аналогією, за зразком, компетентність передбачає досвід успішного здійснення самостійної діяльності, вміння приймати ефективні рішення у незнайомих ситуаціях. По-перше, потрібно визнати, що змістом компетентнісного підходу є спрямованість навчального процесу на формування та розвиток в особистості системи ключових і предметних компетенцій. По-друге, особливостями компетентнісного підходу є: визнання компетенцій у якості кінцевого результату навчання та їх цілеспрямоване формування; перенесення акцентів із поінформованості суб'єктів навчання на їх уміння використовувати інформацію для вирішення практичних проблем; студентоцентрирована спрямованість навчання; націленість фахової підготовки на майбутнє працевлаштування випускників. По-третє, специфіка

компетентнісного підходу полягає в тому, що в ньому комплексно поєднуються поняття як компетентності, так і компетенцій.

1. *Байденко В. И.* Базовые навыки (ключевые компетенции) как интегрирующий фактор образовательного процесса / *В. И. Байденко, Б. Оскарссон* // Профессиональное образование и формирование личности специалиста. — М., 2002. — С. 22—46.
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / За заг. ред. *О. В. Овчарук*. — К. : “К.І.С.”, 2004. — 112 с.
3. *Пометун О.* Реалізація базових принципів освіти для стійкого розвитку на пострадянському освітньому просторі: (на прикладі України) // Рідна школа. — 2008. — № 11. — С. 40—41.
4. Постанова Кабінету Міністрів від 7 грудня 2005 року № 1153 “Про затвердження програми “Інформаційні та комунікаційні технології в освіті та науці на 2006–2010 роки”. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://dist.nuwm.rv.ua/education/common/kmu.jsp>
5. Руководство по компетенциям / *Стив Уиддет, Сара Холлифорд* ; пер. с англ. — М. : Издательство ГИППО, 2008. — 228 с.
6. Український педагогічний словник: Довідкове видання / *Гончаренко С.* — К. : Либідь, 1997. — 376 с.
7. *Хуторской А. В.* Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. — 2003. — № 2. — С. 58—64.

Стаття надійшла до редакції 24.10.2011

Т. Литвин

Компетентностный подход в системе высшего образования Украины: анализ базисных понятий

В статье освещены проблемы внедрения и адаптации компетентностного подхода как образовательной технологии в контексте развития высшего образования в Украине. В частности рассмотрены особенности понятий “компетенция” и “компетентность”.

Ключевые слова: компетентностный подход, высшее образование, компетенция, компетентность.

Т. Lytvyn

The competence Approach in the Higher Educational System of Ukraine: the Analysis of Fundamental Concepts

The article highlights the problem of introduction and adaptation of the competence approach as an educational technology into the context of higher education development in Ukraine. The author considers peculiarities of the concepts “competency” and “competence”.

Key words: competence approach, higher education, competence, competency.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник Л. Є. Сігасва